

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

УДК 340.136:342.4(4)

Мішина Н. В., НУ «ОЮА»

ІНКОРПОРАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У статті надається ґрунтовний опис такої модельної схеми інкорпорації європейських стандартів прав людини, як «кодекс зебри». Особлива увага приділяється характеристиці наукового та практичного значення «кодексів зебри», утворених для різних прав людини.

На сучасному етапі в Україні відбувається конституційна реформа, у зв'язку з чим тривають неабиякі дискусії з приводу змісту її окремих розділів та статей. Не є винятком і статті Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Питанням гармонізації законодавства України з міжнародними, у т.ч. європейськими стандартами, присвячена низка дисертацій в національній юридичній науці (див., наприклад, роботи О. І. Вінгловської, Т. С. Демченко, Т. В. Садової, Д. В. Сімоновича, С. О. Верланова, інших. Деякі вчені розглядали і міжнародні та європейські стандарти як такі (наприклад, О. В. Климович, Ю. Ю. Білас), але вкрай рідко на монографічному рівні увага приділялась проблемі систематизації таких стандартів.

Водночас, часто гармонізація національного законодавства у сфері прав людини з європейськими стандартами утруднюється внаслідок того, що охопити ці стандарти досить важко. Таким чином, важливим

науковим завданням є формулювання пропозицій щодо вирішення цієї проблеми. Метою статті є висунення пропозицій щодо модельної схеми інкорпоративної обробки нормативного матеріалу, який міститься в джерелах, що встановлюють європейські стандарти прав людини.

Досліджуючи універсальні стандарти прав людини та деякі питання їхньої реалізації у республіці Білорусь, Л. Ульяшина звернула увагу на необхідність їхньої систематизації, та вперше в російсько- та україномовній науковій літературі ввела в обіг термін «кодекс зебри». Вона погоджується з думкою більшості вчених про те, що міжнародні стандарти прав людини включають до себе як загальнообов'язкові норми, так і норми, що відносяться до м'якого права, та наголошує, що у сукупності ці норми «утворюють так званий «кодекс зебри» – єдиний стандарт-комбінацію» [1, с.8].

Фактично, «кодекс зебри» уявляє собою модельну схему використання такого способу систематизації, як інкорпорація. Р. Л. Анахасян визначив інкорпорацію законодавства як таке, що здійснюється поза правотворчим процесом, та пов'язане тільки з зовнішньою обробкою упорядкування законодавства, в рамках якого контрольні тексти нормативно-правових актів визначеного рівня об'єднуються повністю чи частково у різного роду збірники у хронологічному, системно-предметному порядку без зміни їх змісту [2].

Систематизація нормативно-правового масиву може проводитися з використанням трьох способів: інкорпорації, кодифікації та консолідації. Основні відмінності між цими способами демонструє Табл. 1. На нашу думку, на сучасному етапі інкорпорація як спосіб систематизації європейських стандартів у сфері прав людини є найбільш оптимальним.

Таблиця 1

Способи систематизації нормативно-правового масиву

	<i>Інкорпорація</i>	<i>Кодифікація</i>	<i>Консолідація</i>
Використовується суб'єктом правотворчості	Ні	Так	Так
Тексти джерел права змінюються	Ні	Так	Ні

А. І. Соболевська пропонує вести мову не про «систематизацію законодавства», а про «систематизацію норм законодавства» [3]. На нашу думку, однак, ця пропозиція є вірною стосовно таких способів систематизації, як кодифікація та консолідація – з огляду на те, які органи їх поводять (див. Табл. 1). Стосовно ж інкорпорації, більш точним уявляється словосполучення «інкорпорація законодавства», «інкорпорація європейських стандартів прав людини» тощо.

Е. Ю. Кузьменко, О. А. Крутій досліджували такий спосіб систематизації норм міжнародного права, як кодифікація [4; 5]. Однак, кодифікація потребує значних зусиль на національному рівні, і ще більших – на міжнародному. Це стосується як витрат часу, так і матеріальних ресурсів. Значно більш прийнятним способом систематизації норм, що містяться в джерелах міжнародного, у т.ч. європейського, права уявляється інкорпорація, яку часто іменують «неофіційною систематизацією» (див., наприклад, дисертацію В. О. Сивицького [6]).

Дуже вдалою уявляється модельна схема інкорпорації під назвою «кодекс зебри», запропонована Л. Ульяшиною (Табл. 2). У модельній схемі використовується інкорпорація за предметною ознакою (колонка перша – «право, що захищається»). Водночас документи угруповуються з урахуванням їх юридичної сили та обов’язковості.

Таблиця 2

**Модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини
«кодекс зебри», автор – Л. Ульяшина¹**

<i>Право, що захищається</i>	<i>Джерела «твердого права»</i>	<i>Джерела «м’якого права»</i>	<i>Судові рішення</i>
...	...	...	...

Заповнення першої графи Табл. 2 не викликає утруднень – до неї заноситься те чи інше право людини, охоронюване нормами європейського права – наприклад, право на життя, право на повагу до гідності тощо.

¹ Ознайомлення з «кодексом зебри» проводилось автором в межах проекту «Дистанційний курс по правам людини для адвокатів та юристів» мережі Домів прав людини Азербайджану, Білорусі, Молдови, Росії та України (2012-2013), курсу «Імплементация міжнародних стандартів в області прав людини», автором якого є Л. Ульяшина (humanrightshouse.org).

Заповнення другої графи Табл. 2 передбачає внесення до неї тих міжнародних договорів, які закріплюють це право, а також мають відношення до його реалізації та захисту. При цьому доцільно звернути увагу на мету складання «кодексу зебри» – якщо планується його використовувати для визначення того, які норми європейського права, що містять стандарти прав людини, є наразі обов'язковими для України, – необхідно перевірити, чи ратифіковано відповідний акт. Якщо ж «кодекс зебри» планується використовувати для вдосконалення чинного національного законодавства, чи для вивчення європейської регламентації того чи іншого права, – до нього рекомендується включати усі існуючі у відповідній сфері стандарти прав людини. Прикладами документів, що можуть бути внесені до другої графи Табл. 2, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейська хартія місцевого самоврядування, Європейська соціальна хартія тощо.

Наявність у Табл. 2 третьої графи пов'язана з такою, що набуває підтримку більшості дослідників, класифікацією джерел міжнародного, у т.ч. європейського права на «тверді» та «м'які». Е. Ю. Кузьменко зазначає, що норми «м'якого» права забезпечують регулювання у тих галузях співробітництва, у яких норми «твердого» права залишаються безсилими [5]. Норми «твердого» права носять обов'язковий характер для країн, які взяли на себе відповідні зобов'язання. Норми «м'якого» права мають рекомендаційний характер. Заповнення третьої графи Табл. 2 передбачає ретельний пошук відповідних міжнародно-правових актів, – адже найбільш відомими нормами міжнародного права є ті, які ратифіковані та розглядаються як частина національного законодавства. Акти, що містять норми «м'якого» права, можуть бути взагалі не переведені на українську мову, а отже – їх пошук передбачає глибоке знайомство з відповідною сферою європейського права. Прикладами документів, що можуть бути внесені до третьої графи Табл. 2, є Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу, Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів, Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про захист недоторканості приватного життя в Інтернеті (Керівні принципи по захисту особистості у відношенні збору та обробки персональних даних на інформаційних магістралях) тощо.

Заповнення четвертої графи Табл. 2 є можливим тільки у тому випадку, якщо розглядуване право (перша графа Табл. 2) міститься у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Адже тільки у такому випадку скарги на його порушення будуть розглядатися Європейським Судом з прав людини. Заповнення четвертої графи Табл. 2 передбачає внесення до неї Рішень Європейського Суду з прав людини, у яких Суд посилався на відповідну статтю Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (або Протоколу), що передбачає захист порушеного права.

На нашу думку, заповнення цієї графи Табл. 2 є найбільш легким з огляду на те, що Європейський Суд з прав людини має власну електронну базу даних рішень Суду, до якої заносяться усі прийняті рішення. Ця електронна база знаходиться на офіційному веб-сайті Європейського Суду з прав людини <http://www.echr.coe.int>, доступ до неї є вільним. Станом на 1 листопада 2017 р. електронна база «HUDOC database» нараховувала 55922 документи. Існує зручна система пошуку необхідного рішення за такими основними критеріями як: країна, стаття Конвенції (або Протоколу), ключові слова, наявність чи відсутність порушення статті Конвенції (або Протоколу), встановлені Судом. Можна використати і такі додаткові критерії, як дата, організація, суддя, що брав участь у розгляді справи тощо.

Отже, завдяки тому, що апарат Європейського Суду з прав людини постійно вживає зусиль для електронної інкорпорації рішень Суду, ознайомлення з правовими позиціями та рішеннями Суду з питань захисту того чи іншого права не представляє складнощів для осіб, які володіють англійською та / або французькою мовами. Прикладами документів, що можуть бути внесені до третьої графи Табл. 2, є Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Харченко проти України, Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Алене де Рібемон проти Франції тощо.

Зазначимо, що так як «кодекс зебри» пропонується як модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини, заповнена таблиця (Табл. 2) має супроводжуватися наведенням текстів включених до неї документів.

Думається, що таку модельну схему інкорпорації європейських стандартів прав людини, як «кодекс зебри», доцільно використовувати:

- у науково-педагогічній роботі – для формулювання на доктринальному рівні нормотворчих пропозицій та розробки теорій, концепцій про права людини, їхню реалізацію, захист; у навчальному

процесі – для більш глибокого ознайомлення майбутніх юристів з європейськими стандартами прав людини та з можливостями захисту порушених прав на європейському рівні;

– у практичній роботі – юристам-правозахисникам стане у нагоді більш глибоке ознайомлення з нюансами нормативно-правової регламентації порушеного права на європейському рівні, особливо коли скарга про порушення права може бути подана до Європейського Суду з прав людини; а авторам текстів законів та інших актів, що стосуються прав людини в Україні, доцільно використовувати «кодекс зебри», який у стислій формі надає необхідну інформацію про наявні стандарти та ступінь їх обов'язковості, для узгодження відповідних актів з європейськими стандартами прав людини.

Висновки з даного дослідження. «Кодекс зебри» на сучасному етапі є найбільш прийнятною модельною схемою інкорпоративної обробки нормативного матеріалу, який міститься в джерелах, що встановлюють європейські стандарти прав людини. Застосування «кодексу зебри» матиме високе наукове та практичне значення, підвищуючи ефективність нормотворчої діяльності, захисту порушених прав людини тощо. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються у розробці «кодексів зебри» для окремих прав людини (дивись [7]). Також слід всіляко вітати, що «кодекс зебри» як спосіб інкорпорації стає все більш популярним в юридичній літературі (наприклад, дивись [8, с. 76-80]).

Бібліографічний список::

1. Ульяшина Л. Универсальные стандарты прав человека и некоторые вопросы их реализации в Республике Беларусь / Л. Ульяшина // Вестник прав человека. – 2010. – № 1. – С. 7– 17.
2. Анахасян Р. Л. Проблемы инкорпорации нормативно-правовых актов России : дис. ... кандидата юрид. наук: 12. 00. 01 / Анахасян Роберт Левинович. – Сочи, 2009. – 208 с.
3. Соболевская А. И. Систематизация законодательства в современной России : теоретико-правовой аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / А. И. Соболевская. – М., 2008. – 18 с.
4. Крутий Е. А. Современные кодификации международного частного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / Е. А. Крутий. – М., 2012. – 18 с.
5. Кузьменко Э. Ю. Кодификация и прогрессивное развитие международного экологического права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 «Международное право» / Э. Ю. Кузьменко. – М., 2006. – 24 с.

6. Сивицкий В. А. Систематизация конституционно-правовых актов Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Сивицкий Владимир Александрович. – М., 1999. – 195 с.
7. Мішина Н. В. Конституційні права людини : до питання удосконалення регламентації / Н. В. Мішина // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 43–46.
8. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Кошіль Наталія Михайлівна. – Одеса, 2017. – 187 с.
9. Glossary of international customs terms. World Customs Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/resources/~/_media/949B39871CE147BAB2667EC6758F29C8.ashx.
10. Кормич Б.А. Митні режими як інститут митного права / Б.А. Кормич // Митна справа. – № 6. – 2013. – С. 86–92.
11. Митне право України : навч. посіб. / Ю. М. Дьомін, С. Ю. Дьоміна, Н. М. Железняк та ін. ; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 232 с.
12. Державна фіскальна служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sta-sumy.gov.ua/media-tsentr/regionalni-novini/97458.html>.
13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. 115.

В статье приводится подробное описание такой модельной схемы инкорпорации европейских стандартов прав человека, как «кодекс зебры». Особое внимание уделяется характеристике научного и практического значения «кодексов зебры», созданных для различных прав человека.

The article provides a detailed description of such a model scheme of European standards of human rights' incorporation as a «zebra code». Particularly the attention is paid to the characteristics of scientific and practical importance of «zebra codes», created for certain of human rights.

Стаття надійшла до редколегії 15.08.2017